

ԵԱՀԿ Եվրոպայում անվտանգության և
համագործակցության կազմակերպություն
Երևանյան գրասենյակ

Հայաստանի
ՔՀԿ-ների
Հակակոռուպցիոն
կոալիցիա

Ծրագիրը
ֆինանսավորվում է
Եվրոպական միության
կողմից

Ծրագիրը համաֆինանսավորվում
է
ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի
կողմից

Իրականացնող՝
Իրավաբանների հայկական
ասոցիացիա

Իրականացնող՝
Հայաստանի ՔՀԿ-
ների
հակակոռուպցիոն
կոալիցիա

Գործընկեր՝
Ինֆորմացիայի
ազատության
կենտրոն

**ԱՊՕՐԻՆԻ ՀԱՐՍՏԱՑՄԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԱՍՓՈՓԱԹԵՐԹ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՀԿ-ՆԵՐԻ ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ԿՈԱԼԻՑԻԱ՝ Ի ԴԵՄՍ
«ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ» ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ**

ՀՀ արդարադատության նախարարի հունվարի 22-ի թիվ 18-Ա հրամանով ստեղծված
Ապօրինի հարստացման քրեականացման նպատակահարմարության վերաբերյալ
վերլուծություն իրականացնելու նպատակով ստեղծված աշխատանքային խումբ

ԵՐԵՎԱՆ,
Հունիս 2016թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՍՓՈՓԱԹԵՐԹ.....	3
1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
2. ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՌԻՍԿԵՐ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՉԵԶՈՔԱՑՄԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	5
2.1 ԱՆՍԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾ	5
2.2 ՄԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆԵՑՄԱՆ ՀԱՐՑ	7
2.3. ԼՌՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՍԵՓԱԿԱՆ ԱՆՁԻ ԴԵՄ ՑՈՒՑՄՈՒՆՔ ՉՏԱԼՈՒ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ.....	8
2.4. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄՆԵՐ	9
2.5. ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ	11
2.6. ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	13
3. ԱՅԼ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	14

ԱՄՓՈՓԱԹԵՐԹ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի հունվարի 22-ի թիվ 18-ա հրամանով «Ապօրինի հարստացման քրեականացման նպատակահարմարության վերաբերյալ վերլուծություն» իրականացնելու նպատակով ստեղծված աշխատանքային խմբին 29.03.2016թ.-ին «Իրավաբանների հայկական ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպության և Հայաստանի ՔՀԿ-ների հակակոռուպցիոն կոալիցիայի կողմից ներկայացվել է ծավալուն վերլուծություն, որի շրջանակներում ուսումնասիրվել է ԱՊՀ, Եվրոպայի, Հյուսիսային և Հարավային Ամերիկայի, Ասիայի, Օվկիանիայի և Աֆրիկայի ավելի քան երկու տասնյակ պետության որդեգրած քրեական քաղաքականությունը ապօրինի հարստացման հանցակազմի քրեականացման վերաբերյալ:

Գոյություն ունեն երեք հիմնական միջազգային փաստաթղթեր, այն է՝ 1996 թվականի Կոռուպցիայի դեմ Միջամերիկյան Կոնվենցիան, 2003 թվականի Կոռուպցիայի կանխարգելման և պայքարի Աֆրիկյան Միության Կոնվենցիան և 2003 թվականի ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ Կոնվենցիան, որոնք բոլորն էլ ապօրինի հարստացումը դիտարկում են որպես քրեական հանցագործություն¹:

Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան 2007թ. մարտին: Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածով նախատեսվում է *«հաշվի առնելով իրենց սահմանադրությունը և իրավական համակարգի հիմնարար սկզբունքները՝ յուրաքանչյուր անդամ պետություն կարող է դիտարկել այնպիսի իրավական կամ այլ միջոցների ընդունումը, որոնք կարող են անհրաժեշտ լինել քրեականացնելու մեղավորությամբ կատարված ապօրինի հարստացումը, այն է՝ հանրային ծառայողի ունեցվածքի էական աճը, որը նա չի կարողանում ողջամտորեն հիմնավորել իր իրավաչափ եկամտի առնչությամբ»*:

¹ United Nations Convention against Corruption, supra note 2, art. 20; African Union Convention 69, art. 8; Inter-American Convention against Corruption, supra note 69, art. 9

Ներկայումս առնվազն 44 երկրներ ունեն ապօրինի հարստացումը անօրինական համարող օրենսդրություն և մի շարք նոր երկրներ ջանքեր են գործադրում այդ փորձը իրենց մոտ կիրառելու ուղղությամբ²:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ

- ապօրինի հարստացման քրեականացումը արդեն իսկ նախատեսվել է նոր քրեական օրենսգրքի նախագծում 410-րդ հոդվածի ներքո,
- նույնիսկ եվրոպական պետություններից մի քանիսը, օրինակ՝ Լիտվան, Մակեդոնիան, Իտալիան, որտեղ կոռուպցիայի մակարդակը անհամեմատ ավելի ցածր է, քան ՀՀ-ում, ևս քրեականացրել են այն (Միացյալ Թագավորությունը 2016թ. ապրիլի 21-ին Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ Գործողությունների ծրագրում ևս ներկայացրել է ապօրինի հարստացման քրեականացումը), նաև ԱՊՀ երկրներից ևս քրեականացրել են Մոլդովան, Ուկրաինան,
- ինչպես նաև ոլորտում մասնագիտացած քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների գերակշիռ մասը պաշտոնապես հայտարարել են վերոնշյալ ինստիտուտի քրեականացման անհրաժեշտության վերաբերյալ,

գտնում ենք, որ **ՀՀ-ում նպատակահարմար է քրեականացնել ապօրինի հարստացումը:**

Հանրային քննարկման նպատակով շրջանառության մեջ դրված նոր քրեական օրենսգրքի նախագծի 410-րդ հոդվածում նախատեսված է ապօրինի հարստացման հանցակազմը, որը ձևակերպված է հետևյալ կերպ.

«1. Ապօրինի հարստանալը՝ պաշտոնատար անձի եկամտի կամ գույքի չափի էական աճը կամ պաշտոնատար անձի կողմից էական ծախսերի կատարումը, որը չի հիմնավորվում նրա իրավաչափ եկամտով՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով:

² MUZILA ET AL., supra note 4, at 89–90. The following civil and common R law jurisdictions have enacted illicit enrichment provisions: Algeria, Angola, Antigua and Barbuda, Argentina, Bangladesh, Bhutan, Bolivia, Botswana, Brunei, Chile, China, Colombia, Costa Rica, Cuba, Ecuador, Egypt (Arab Republic), El Salvador, Ethiopia, Gabon, Guyana, Honduras, Hong Kong SAR, India, Jamaica, Lebanon, Lesotho, Macao SAR, Macedonia, Madagascar, Malawi, Malaysia, Mexico, Nepal, Nicaragua, Niger, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Philippines, Rwanda, Senegal, Sierra Leone, Uganda, Venezuela, and the West Bank and Gaza

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հանցանքը, որը կատարվել է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կողմից՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով»:

2. ՀԱՐԱՎՈՐ ՌԻՍԿԵՐ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՉԵԶՈՔԱՑՄԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
2.1 ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾ

ՀՀ միջազգային փաստաթղթերի, արտասահմանյան փորձի, Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի արտահայտած դիրքորոշումներից ելնելով՝ առաջարկվել է ապօրինի հարստացման հանցակազմի հատկանիշների բացակայության ապացուցման բեռը դնել ենթադրյալ հանցանքը կատարած պաշտոնատար անձի վրա: Այդպիսի իրավակարգավորումը ՄԱԿ-ի կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի ուղղակի պահանջն է, որը չի հակասում նաև հանրաճանաչ Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներին:

Այսպես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը *Սալաբյակուն ընդդեմ Ֆրանսիայի (1988)* գործում արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Փաստի կամ օրենքի կանխավարկածները գործում են յուրաքանչյուր իրավական համակարգում և պետությունները պետք է սահմանափակեն կանխավարկածները ողջամիտ սահմաններում, որոնցում հաշվի է առնվում խնդրո առարկայի կարևորությունը և պահպանվում պաշտպանության իրավունքը»:

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի կողմից կայացված վճիռների ուսումնասիրությունից որպես փաստի կանխավարկածի վառ օրինակ նշենք հետևյալը. եթե անձը հատելով մաքսային սահմանն իր պայուսակում ունենում է թմրանյութ, ապա ինքն է կրում՝ ապացուցման բեռը՝ թմրամիջոցի իրենը չլինելու մասով: Նման իրավական գործիքներ են կիրառում նաև Ֆրանսիան, Շվեյցարիան և Իտալիան: Այդպիսին է Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը, որը ենթակա է կիրառման նաև ապօրինի հարստացման հանցակազմի քրեադատավարական ռեժիմի պարագայում: Մասնավորապես, նույն օրինակով, պաշտոնատար անձը պետք է կրի իր հարստության ձեռք բերման օրինականությունն ապացուցելու պարտականությունը:

Արգենտինայում *Ալտոգարայ* դատական նախադեպում դատարանը գտել է, որ անմեղության կանխավարկածը չի խախտվում, քանի որ որևէ բան չի ենթադրվում, այլ՝ այն ինչ ապացուցվում է, դա սեփականության աճն է և, որ աճը հիմնավորված չէ:

Ուստի առաջարկվում է նաև նախատեսել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, որ իրավապահ մարմինները պարտավոր են սահմանել,

- a) Մեղադրանք ներկայացնելու օրը մեղադրյալի ենթակայության տակ գտնվող եկամտի և գույքի չափը,
- b) Մեղադրանք ներկայացնելու օրը մեղադրյալի հայտարարագրված կամ այլ կերպ հայտնի օրինական եկամտի և գույքի չափը,
- c) Էական անհամապատասխանությունը a)-ի և b)-ի միջև:

Միմիայն վերոնշյալից հետո է մեղադրյալը պարտավոր հիմնավորել, որ էական անհամապատասխանությունը օրինական եղանակներով է ձեռք բերվել: Վերոնշյալ դիրքորոշումը տրված է նաև Հոնկ-Կոնգի դատական նախադեպային իրավունքում՝ *Գլխավոր դատախազն ընդդեմ Հուի Կին-Հոնգի (Attorney General v Hui Kin-hong)* դատական գործում: Մեղադրյալը պետք է ոչ թե գործարքների «բնույթը» ներկայացնի, այլ միմիայն գործարքների գոյության ապացույցներ ներկայացնի: Մեղադրյալը տիրապետում է տվյալ տեղեկատվությանը: Ապացուցման պարտականությունը շարունակում է մնալ դատախազության վրա, ով դեռ պետք է *ողջամիտ կասկածից վեր* ապացուցման ստանդարտով ապացուցի, որ տվյալ ապացույցը չի բացատրում հարստության օրինական ծագումը:

Դատավարության ավարտից հետո մեղադրյալը կարող է դատապարտվել միմիայն, եթե

- դատախազությունը ապացուցել է անհամապատասխանությունը *ողջամիտ կասկածից վեր* ապացուցման չափանիշի համաձայն և
- ցանկացած բացատրություն, որը մեղադրյալը ներկայացրել է անհամապատասխանության վերաբերյալ, դատավորի համոզմամբ, բավարար չէ հարստացումը օրինական համարելու համար:

Արգենտինայի դատական նախադեպերի համաձայն՝ իրավապահ մարմինները պարտավոր են ապացույցներ ձեռք բերել անկախ աղբյուրներից, ինչպիսիք են ՋԼՄ-ներում հաղորդագրություններ ներկայացրած լրագրողների ցուցմունքները, նախկին պաշտոնյաների գույքի և եկամտի հայտարարագրերը, պահանջված տեղեկատվությունը հարկային մարմիններից, անշարժ գույքի գրանցման պետական ռեգիստրից, հանրային տրանսպորտի ռեգիստրից, ազգային միգրացիոն ծառայությունից, որը գրանցում է երկրից ելքերն ու մուտքերը և այլ բանկային և վարկային հաստատություններին:

2.2 ՄԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆԵՑՄԱՆ ՀԱՐՑ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխություններով (2015թ. դեկտեմբերի 6-ի) անմեղության կանխավարկածը նախատեսող սահմանադրական դրույթը կրել է լուրջ սահմանափակումներ: Մասնավորապես, նախկին սահմանադրական դրույթը (2005թ. փոփոխություններով) նախատեսում էր, որ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Մեղադրյալը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը: Չփարատված կասկածները մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի (Հոդված 21):

2015թ. կատարված փոփոխություններ արդյունքում Սահմանադրության 66-րդ հոդվածն ամրագրում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը՝ նշելով **միայն, որ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի մյուս էական տարրերը դուրս են մնացել սահմանադրական դրույթի բովանդակությունից, ուստի խնդիր չկա:**

2.3. ԼՌՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՄԵՓԱԿԱՆ ԱՆՁԻ ԴԵՄ ՑՈՒՑՄՈՒՆՔ ՉՏԱԼՈՒ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ապօրինի հարստացման իրավախախտման քրեականացումը նաև չի խաթարում արդար դատաքննության անքակտելի բաղադրիչներ՝ **լռության իրավունքի և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու սկզբունքները**, որոնք սահմանված են ՄԻԵԿ 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

ՄԻԵԴ-ը *Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* գործում (*Murray v United Kingdom*) գործում գտել է, որ **լռելու իրավունքը բացարձակ չէ**: ՄԻԵԴ-ը սահմանել է այն պայմանները, որոնց առկայության դեպքում մեղադրյալի լռությունից ոչ ի հօգուտ մեղադրյալի հետևությունն անելը օրինական է: Մասնավորապես, հետևությունները կարող են արվել միայն այն դեպքում, երբ մեղադրող կողմը կառուցել է *prima facie* (առերևույթ) մեղադրանք: Այսինքն՝ *առկա է ուղղակի ապացույց, որին հավատալու և օրինական հետևությունները համակցելու դեպքում ողջամիտ երդվյալ ատենակալը հաստատված կհամարի, որ իրավախախտման էական տարրերը ապացուցված են ողջամիտ կասկածից վեր ապացուցման չափանիշով*: Ցանկացած կոնկրետ գործով հարցը կայանում է նրանում, արդյոք դատախազության կողմից մեղադրանքը բավականաչափ ուժեղ է, որպեսզի պատասխան պահանջի: Ազգային դատարանները չեն կարող վճռել, որ անձը մեղավոր է միայն այն պատճառով, որ որոշում է լուռ մնալ: Միայն այն դեպքում, երբ մեղադրյալի դեմ ապացույցը «պահանջում է» բացատրություն, որը մեղադրյալը ի վիճակի է տրամադրել, նման բացատրություն չտրամադրելը կարող է թույլատրել ողջամիտ հետևություններ անել, որ բացատրություն չկա և մեղադրյալը մեղավոր է:

Եվրոպայի արդարադատության դատարանը ևս *Հանձնաժողովն ընդդեմ ԷսՋիԷլ Քարբոնի* (*Commission v. SGL Carbon*) գործում սահմանել է, որ լռության պահպանելու իրավունքը չի տարածվում, օրինակ, փաստաթղթերի տրամադրման պահանջը մերժելիս, նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանց ուսումնասիրության արդյունքում կարող է հիմնավորել խախտման առկայությունը:

2.4. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄՆԵՐ

Քաղաքական հետապնդումների ռիսկը չեզոքացնելու համար ներկայացնում ենք հետևյալ առաջարկությունները.

1. Առաջարկվել է կարգավորել հողվածի գործողությունը հետևյալ կերպ.
 - a. Սահմանել, որ ապօրինի հարստացումը քրեականացնող հողվածը ուժի մեջ կմտնի օրինակ 2017թ. մարտի 1-ից, և բնականաբար, էլնելով ՀՀ քրեական հիմնաքարային սկզբունքներից՝ այն չի կարող ունենալ հետադարձ ուժ,
 - b. Սահմանել, որ հիմք են հանդիսանալու 2017թ. մինչև փետրվարի 15-ը ներկայացված 2016թ-ի գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը, և ապօրինի հարստացման գործողությունը կտարածվի միմիայն դրանից հետո իրականացված ապօրինի հարստացման դեպքերի վրա: Այսինքն, իրավապահ մարմինները կբացահայտեն վերոնշյալ իրավախախտումները 2017թ.-ին ներկայացված հայտարարագրերը և արդեն հաջորդիվ ներկայացրած հայտարարագրերը համեմատելու և էական անհամապատասխանություններ գտնելու և այլ եղանակներով:

Այսինքն, քաղաքական հաշվեհարդարների հնարավորությունը մինչ օրենքի ընդունումը կատարվածի համար կբացառվի, քանի որ նախկինում կատարված ապօրինի կերպով հարստացումների դեպքում պատասխանատվություն չի նախատեսվի:

2. Ի տարբերություն ՀՀ Քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում զետեղված դրույթի, ապօրինի հարստացման հանցակազմում **ապացուցման հիմնական բեռը իրավապահ մարմինների վրա թողնելու վերաբերյալ վերոնշյալ կարգավորումները ևս չեզոքացնում են կուլակաթափության ռիսկերը**, քանի որ իրավապահ մարմինն է պարտավոր ապացուցել պաշտոնատար անձի մեղավորությունը, իսկ պաշտոնատար անձը էթե ցույց տա, որ օրենքի ընդունումից հետո ապօրինի

կերպով չի հարստացել, ապա վերջինս չի կարող ենթարկվել պատասխանատվության:

Այսինքն, կրացառվեն ռիսկերը նաև օրենքի ընդունումից հետո պաշտոնում գտնվելու դեպքում:

3. Թեև միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ թվով յոթ պետություն (ներառյալ՝ Հոնգ Կոնգ, Արգենտինա, Պանամա), հանրային շահից ելնելով, նախատեսում են պատասխանատվություն նաև այն դեպքերում, երբ պաշտոնատար անձինք ապօրինի կերպով հարստացել են պաշտոնը դադարեցնելուց հետո 2-ից մինչև ընդհուպ 5 տարվա ընթացքում, այնուամենայնիվ, որպեսզի էլ ավելի բացառվեն քաղաքական հետապնդումների ռիսկերը նաև պաշտոնը դադարեցնելուց հետո այն պարագայում, երբ նախկին պաշտոնատար անձինք դառնում են ընդդիմության ներկայացուցիչներ, քննարկումներից հետո, մասնավոր և հանրային շահերը հավասարակշռելով, որպես ոսկե միջին առաջարկվել է ապօրինի հարստացման համար քրեական պատասխանատվություն սահմանել այնպես, որ այն գործողության մեջ լինի **պաշտոնը դադարեցնելու պահից հետո միայն 2 տարվա ընթացքում**: Հնարավոր կարգավորումը նման տեսք կունենա. *Ապօրինի հարստանալը՝ պաշտոնատար անձի եկամտի կամ գույքի չափի էական աճը կամ պաշտոնատար անձի կողմից էական ծախսերի կատարումը պաշտոնավարման ընթացքում կամ պաշտոնը դադարելուց հետո 2 տարվա ընթացքում, որը նա չի հիմնավորում իր իրավաչափ եկամտով՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով*:

Այսինքն, վերոնշյալը չեզոքացնում է ռիսկերը նաև այն պաշտոնատար անձանց համար, ովքեր պաշտոնը դադարեցնելուց հետո համալրում են ընդդիմության շարքերը:

4. Չիլիում ապօրինի հարստացման հանցակազմում որպես պաշտոնատար անձանց պաշտպանության հավելյալ միջոց ներառված է նաև դրույթ, որի համաձայն, եթե **պաշտոնյան անմեղ է ճանաչվում, այն անձը, ում դիմումի հիման վրա քրեական հետապնդում էր իրականացվում**, պետք է տուգանվի զգալի չափով: Քննարկվել է նաև համանման դրույթի ամրագրումը մեր օրենսդրությամբ,

սակայն հանգել ենք այն եզրակացության, որ մեր երկրում այն կարող է տեղեկատվություն հանձնող անձանց համար կարող է ստեղծել վախի մթնոլորտ՝ ստիպելով հրաժարվել տեղեկատվություն տրամադրելուց հանուն հանրային շահի:

2.5. ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

Արդյունավետության գնահատականը կարելի է տալ 3 չափանիշի համաձայն՝

1. Միջազգային մարմինների գնահատական,
2. Այն երկրներում, որոնք քրեականացրել են տվյալ իրավախախտումը, կոռուպցիայի նվազման մակարդակ,
3. Այն երկրներում, որոնք քրեականացրել են այլ կոռուպցիոն իրավախախտումներ, սակայն չեն քրեականացրել ապօրինի հարստացումը, կոռուպցիայի բարձր մակարդակ:
4. Նույնիսկ այն երկրներում, որոնք ի սկզբանե չէին քրեականացրել, հաշվի առնելով ապօրինի հարստացման քրեականացման արդյունավետությունը կոռուպցիայի դեմ պայքարում, այդուամենայնիվ որոշել են քրեականացնել:

1. Միջազգային մարմինների գնահատական

- ՏՀԶԿ-ն նման իրավախախտման գոյությունը համարում է կոռուպցիայի դեմ պայքարի լավագույն եղանակներից մեկը,
- Միավորված ազգերի կազմակերպության Թմրանյութերի և հանցավորության դեմ պայքարի գրասենյակը (UNODC) իրավախախտումը նշել է որպես հանրային պաշտոնյաների շրջանում կոռուպցիայի զսպման օգտակար մեխանիզմ:
- UNODC-ի և Համաշխարհային բանկի համատեղ Գողացված ակտիվների վերականգնման նախաձեռնությունը (StAR) նշում է, որ որոշ երկրներ կարողացել են վերականգնել մեծ գումարներ ապօրինի հարստացման հանցագործության շնորհիվ:

2. Այն երկրներում, որոնք քրեականացրել են տվյալ իրավախախտումը, կոռուպցիայի նվազման մակարդակ:

1. Որոշ երկրներում ապօրինի հարստացման քրեականացումը համարվում է կոռուպցիայի դեմ պայքարի հիմնական գործիք, օր.՝ Բանգլադեշ, Հնդկաստան, Պակիստան:

Պակիստանում ապօրինի հարստացման 280 դեպք է ներկայացվել դատարան, որոնցից 127-ը ավարտվել են մեղադրանքով (62.25%):

Հոնկ-Կոնգում, որտեղ իրավախախտումը գոյություն ունի շուրջ 40 տարի է, *Գլխավոր դատախազն ընդդեմ Հուի Կին-Հոնգի* գործում վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ այն «*ապացուցել է իր արդյունավետությունը կոռուպցիայի դեմ պայքարում*»: Հոնկ-Կոնգում դատարան ներկայացված ապօրինի հարստացման դեպքերից 64.25%-ը ավարտվել են մեղադրանքով:

- «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ» միջազգային հակակոռուպցիոն կազմակերպության վարկանիշային միջին գնահատականը նախքան օրենսդրության ընդունումը և օրենսդրությունից հետո փոխվել է՝ Լիտվա, Չիլի, Չինաստան՝ համապատասխանաբար 4.75 -5.3, 6.9 – 7.22, 2.3 – 3.5 և այլն:

3. Այն երկրներում, որոնք քրեականացրել են այլ կոռուպցիոն իրավախախտումներ, սակայն չեն քրեականացրել ապօրինի հարստացումը, կոռուպցիայի բարձր մակարդակ:

- ՀՀ-ն և ՌԴ-ն վավերացրել են ՄԱԿ-ի «Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան», քրեականացրել և պատժում են կաշառք տալը և վերցնելը, գույքի կամ դրամական միջոցների յուրացնելը, այնուամենայնիվ, երկու երկրում էլ կոռուպցիայի մակարդակը շարունակում է մնալ բարձր: Transparency International Russia-ի փորձագետները գտնում են, որ կոռուպցիայի նման բարձր մակարդակի պատճառներից է Ռուսաստանի ձախողումը՝ վավերացնել վերոնշյալ կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածը:

4. Նույնիսկ երկրներ, որոնք ի սկզբանե չէին քրեականացրել, հաշվի առնելով ապօրինի հարստացման քրեականացման արդյունավետությունը կոռուպցիայի դեմ պայքարում, այդուամենայնիվ որոշել են քրեականացնել:

Օրինակ՝ Միացյալ Թագավորությունը ևս 2016թ. ապրիլի 21-ին Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ Գործողությունների ծրագրում ներկայացրել է ապօրինի հարստացման քրեականացումը:

2.6. ՄԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների 60-րդ հոդվածով սահմանված է, որ *յուրաքանչյուր որ ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք: Ոչ որ չի կարող զրկվել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի:*

Ինչպես տեսնում ենք վերոնշյալ սահմանադրաիրավական նորմի վերլուծությունից, սահմանադրությունը երաշխավորում է միմիայն **օրինական հիմքով ձեռք բերված սեփականության իրավունքը**, և նախատեսում է սեփականության իրավունքից զրկում օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Պորտուգալիայի սահմանադրական դատարանը ևս անդրադարձել է վերոնշյալ հարցին և շեշտել, որ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը պետք է հաշվի առնվի:

Որոշ երկրներ, օրինակ՝ Իտալիան, կարող են տարածել բռնագրավումը պաշտոնատար անձի ոչ միայն ապօրինի կերպով ձեռք բերված, այլև՝ ընդհանրապես ողջ գույքի վրա:

Ի հակադրումն վերոնշյալի և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մեր առաջարկություններում խոսքը գնում է ոչ թե ընդհանրապես գույքի բռնագրավման, այլ՝ ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի վերաբերյալ, սեփականության իրավունքի ոտնահարման որևէ խնդիրներ առաջ չեն գալիս:

3. ԱՅԼ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1) Առաջարկվել է հողվածի գործողությունը տարածել նաև պաշտոնատար անձի հետ փոխկապակցված անձանց վրա (ծնողներ, կին/ամուսին (այդ թվում նաև նախկին կամ փաստացի), հարազատ քույրեր և եղբայրներ, երեխաներ, կնոջ/ամուսնու ծնողներ, հարազատ քույրեր և եղբայրներ) կամ նախատեսել առանձին հանցակազմ ապօրինի հարստացմանը **փոխկապակցված անձանց** մասնակցության համար, ինչպես օրինակ Լիբանանում է:

Այդպիսի իրավակարգավորման անհրաժեշտությունն ուղղակիորեն բխում է օրենսդրի կամահայտնությունից: Եթե օրենսդիրն ի սկզբանե նախատեսել է, որ պաշտոնատար անձ հանդիսացող անձը պետք է ներկայացնի իր և իր հետ փոխկապակցված անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագիր, ապա քրեաիրավական վերահսկողությունը ոչ միայն պետք է տարածվի պաշտոնատար անձի, այլ նաև վերջինիս հետ փոխկապակցված անձանց նկատմամբ: Այս շրջանում, մինչև հայտարարագրման համակարգում համապատասխան փոփոխություններ կատարելը և հայտարարագրման պարտականություն ունեցող անձանց շրջանակը ընդլայնելը, պետք է պատասխանատվություն սահմանվի պաշտոնատար անձի ամուսնու, համատեղ ապրող ծնողի և չամուսնացած չափահաս զավակի համար: Հակառակ պարագայում, կխախտվի քրեական իրավունքի հիմնաքարային՝ պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքը, քանի որ պաշտոնատար անձն իր եկամուտներն ու գույքը կարող է ձևակերպել իր հետ փոխկապակցված որևէ անձի անունով, մինչդեռ ինքն ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

2) Արտասահմանյան գրեթե բոլոր երկրների միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքում (Ուկրաինա, Մոլդովա, Մակեդոնիա, Ռումինիա, Սլովակիա, Ինդոնեզիա, Նոր Զելանդիա) առաջարկվել է ապօրինի հարստացման հանցակազմի սանկցիայում պարտադիր ներառել **«ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի բռնագրավում» պատժատեսակը**, որի նպատակն է ապահովել ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքային միջոցների վերադարձը պետությանը: Արգենտինայում նախատեսված է ապօրինի հարստացման արժեքի 50-ից մինչև 100 տոկոսի չափով տուգանք:

Բացի այդ, միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը, օրինակ՝ Ուկրաինայի, Մոլդովայի, Արգենտինայի, Պերուի, ցույց է տալիս, որ որպես պատժատեսակ կիրառվում է նաև **զբաղեցրած պաշտոնից ազատումը և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի զրկումը 10-ից 15 տարի ժամկետով:**

Սակայն քանի որ մեր օրենսդրությամբ վերոնշյալ պատժատեսակը որպես լրացուցիչ պատժատեսակ նախատեսում է առավելագույնը 3 տարվա ժամկետ, ուստի հնարավոր կարգավորումը նման տեսք կունենա.

*Ապօրինի հարստանալը՝ պաշտոնատար անձի եկամտի կամ գույքի չափի էական աճը կամ պաշտոնատար անձի կողմից էական ծախսերի կատարումը, որը նա չի հիմնավորում իր իրավաչափ եկամտով՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով, **զբաղեցրած պաշտոնից ազատմամբ և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի զրկմամբ 3 տարի ժամկետով և ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի բռնագրավմամբ:***

*Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հանցանքը, որը կատարվել է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կողմից՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով, **զբաղեցրած պաշտոնից ազատմամբ և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի զրկմամբ 3 տարի ժամկետով և ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի բռնագրավմամբ:»:***

3) Առաջարկվել է ապօրինի հարստացման հանցակազմի ներքո ամրագրել նաև պաշտոնատար անձի կամ նրա հետ փոխկապակցված անձանց պարտքերի մարումը երրորդ անձանց կողմից, ինչպիսի կարգավորում գործում է նաև Պարագվայում, որը վերաբերում է նաև պաշտոնատար անձի ամուսնուն և արյունակցական առաջին և երկրորդ աստիճանի կապի մեջ մտնող անձանց պարտքերի մարմանը երրորդ անձանց կողմից: Հնարավոր կարգավորումը նման տեսք կունենա. *Ապօրինի հարստանալը՝ պաշտոնատար անձի եկամտի կամ գույքի չափի էական աճը կամ պաշտոնատար անձի կողմից էական ծախսերի կատարումը, **ինչպես նաև պաշտոնատար անձի պարտքերի մարումը երրորդ անձանց կողմից պաշտոնավարման ընթացքում, որը նա չի***

հիմնավորում իր իրավաչափ եկամտով՝ պատժվում է ազատագրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով:

4) Ապօրինի հարստացման հանցակազմում **էական աճը** որոշելու համար կարելի է սահմանել՝

- հղում կատարելով նվազագույն աշխատավարձին (կամ նվազագույն կենսաապահովման զամբյուղին), ինչպես օրինակ սահմանված է Լիտվայի քրեական օրենսգրքի 189-1 հոդվածում: Սահմանված շեմից ցածր անհամապատասխանության դեպքում պաշտոնատար անձը ենթարկվում է վարչական պատասխանատվության, որն արտահայտվում է գույքի կամ եկամուտների 10-ից 50% չափով տուգանքի:
- տոկոսային շեմ հայտարարագրված գույքի և եկամուտների և իրականում տիրապետող գույքի և եկամուտների միջև անհամապատասխանության: Օրինակ *Հնդկաստանում Քրիշնանանդ Աղնահաթրին ընդդեմ Էմ Փէ պետության, Մահարաշթրա պետություն ընդդեմ Փոլոնջի Դարաբ-շաու Դարուվալլայի, Սարանն ընդդեմ Էմ Փէ պետության (Krishnanand Agnahatri v State of M.P., State of Maharashtra v. Pollonji Darab- shaw Daruwalla, Saran v Sate of M. P.)* դատական գործերում սահմանվել է 10% շեմ:
- Պակիստանում մոտեցումը հետևյալն է. Այն գործերը, որոնք իրենց մեջ փոքր չափսի անհամապատասխանություն են ներառում, հղվում են համապատասխան բաժնին: Բաժինը ինքն է որոշում ինքնուրույն ներքին կարգով լուծել պաշտոնատար անձի հետ կապված խնդիրը, թե դիմել իրավապահ մարմինների օգնությանը:

Շեմի սահմանումը անհրաժեշտ է այն տեսանկյունից, որ *դե մինիմիս նոն կուրաստ պրաետոր (de minimis non curat praetor)* սկզբունքի համաձայն (օրենքը մանրուքներով չի զբաղվում), չափազանց փոքր անհամապատասխանությունները չպետք է հետապնդվեն:

Առաջարկվում է քննարկել և նախատեսել, թե նվազագույն աշխատավարձը քանի անգամ գերազանցող գումարը կհամարվի շեմ:

5) Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ իրավախախտման սուբյեկտ են հանդիսանում ոչ միայն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, այլև՝ հանրային

ծառայողները, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ, մասնավորապես «Հանրային ծառայության մասին» օրենքով նախատեսված դրույթները առ այն, որ հայտարարագրման սուբյեկտներ հանդիսանում են միմիայն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, որպեսզի իրավապահ մարմինները կարողանան պատշաճ կերպով իրականացնել իրենց առջև ծառայած խնդիրները, անհրաժեշտ է համապատասխան փոփոխություններ կատարել «Հանրային ծառայության մասին» օրենքում և սահմանել հայտարարագրման ենթակա սուբյեկտներից նոր շրջանակ՝ ներառելով նաև բոլոր հանրային ծառայողներին:

Հայտարարագրման համակարգում բացերը փակելու նպատակով իրականացնել նաև հետևյալ բարեփոխումները՝

- հայտարարագրման ենթակա սուբյեկտների շրջանակում ընդգրկել բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի հետ արյ արյունակցական կապի առաջին աստիճանի մեջ գտնվող այն անձանց, որոնք ազատված են հայտարարագրման պարտականությունից, օրինակ՝ ամուսնացած, սակայն համատեղ ապրող զավակները, անչափահաս զավակները,
- հայտարարագրման ենթակա սուբյեկտների շրջանակում ընդգրկել նաև բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի հետ արյունակցական կապի 2-րդ աստիճանի մեջ գտնվող ընտանիքի մյուս անդամներին,
- հայտարարագրման առարկայի մեջ ընդգրկել նաև ոչ ակտիվ հանդիսացող ծախսերը, ինչպիսիք են թանկարժեք ճամփորդություններն ու արձակուրդները, իրենց կամ իրենց ընտանիքի անդամների ուսման վարձերը արտերկրի թանկարժեք ուսումնական հաստատություններում և այլն,
- սահմանել նաև շահերի բախման հայտարարագրերի ներկայացումը,
- հիմնել հայտարարագրերի ստուգման և աուդիտի անցկացման համակարգ,
- բնութագրիչ տվյալները տարածել ամբողջ հայտարարագրվող տեղեկատվության վրա, ինչպիսիք օրինակ ընկերությունների անվանումներն են և այլն,
- հիմնել նաև կարգապահական սանկցիաների համակարգ հայտարարագրերը ուշ ներկայացնելու, չներկայացնելու, թերի ներկայացնելու կամ ոչ ճշգրիտ ներկայացնելու համար, ինչպիսիք են օրինակ պաշտոնից հեռացումը, որոշակի

- Ժամկետով, օրինակ՝ մեկ տարի, պաշտոնական առաջխաղացում ունենալու արգելքը, ինչպես օրինակ Լիտվայում է, աշխատավարձի կամ դրա որոշակի մասի չվճարելը, ինչպիսին օրինակ համապատասխանաբար Խորվաթիայում և Գերմանիայում է և այլն, աշխատավարձից նվազում, ինչպես օրինակ Կոսովոյում է,
- սահմանել, որ հայտարարագրերի վերլուծությամբ զբաղվող մարմինը, ստուգումն իրականացնելուց հետո անհրաժեշտության դեպքում իրավունք ունի պահանջել նաև այլ իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանցից հայտարարագրեր, ովքեր կապված են հայտարարագրեր ներկայացնող սուբյեկտներից հետ, ինչպես օրինակ Ալբանիայում կամ Էստոնիայում է:

6) Անհրաժեշտ է նաև միջոցներ ձեռնարկել և սահմանափակել կանխիկ դրամի շրջանառությունը հանրային ծառայողների համար, վերջինիս կողմից պարտադիր դարձնել փոխառության, նվիրատվության և այլ պայմանագրերի կատարման համար իրականացվելիք վճարումներն իրականացնել միայն անկանխիկ՝ բանկային փոխանցումների եղանակով: Անհրաժեշտ է համապատասխան փոփոխություններ կատարել «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի» մասին օրենքում և մեխանիզմներ սահմանել, որ 1 միլիոն ՀՀ դրամը գերազանցող վերոնշյալ գործարքները, որոնք ուսումնասիրվում են Ֆինանսական դիտարկումների կենտրոնի կողմից, զեկուցվեն համապատասխան հակակոռուպցիոն մարմնին:

7) Առաջարկվել է ստեղծել հակակոռուպցիոն անկախ ունիվերսալ մարմին, որը մասնագիտացված կլինի կոռուպցիոն բնույթի հանցագործությունների բացահայտմամբ և կիրականացնի ինչպես հետաքննություն, այնպես էլ նախաքննություն: Առաջարկվել է այդ մարմնի միջոցով ապահովել անձանց կոռուպցիոն բնույթի մտահոգությունների ուսումնասիրությունը, հասարակության վստահության բարձրացումը, կոռուպցիայի կանխարգելումը:

8) Մինևույն ժամանակ, հաղորդում տվող անձանց համապատասխան պաշտպանության միջոցներ կիրառելու նպատակով առաջարկվել է առանձին իրավական ակտի՝ օրենքի մակարդակով սահմանել այդ անձանց պաշտպանության

կառուցակարգերը, երաշխիքները, ինչպես նաև նրանց հաղորդման քննարկման արդյունքում քրեական գործի հարուցման առանձնահատկությունները:

9) Միննույն ժամանակ, ապօրինի հարստացման հանցակազմի քննության արդյունավետության ապահովման նպատակով՝ առաջարկվել է այդ մարմնին օժտել **համապատասխան տեղեկատվական բազաներից օգտվելու հնարավորությամբ՝** գործունեության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով: Հարկ է նշել, որ ներկայումս խնդրահարույց են բանկային գաղտնիքի հետ կապված կարգավորումները, որոնք թույլ չեն տալիս հայտարարագրերի վերլուծությամբ զբաղվող մարմնին լիակատար իրացնել իրենց վերապահված լիազորությունները: Որոշ երկրներում, ինչպես օրինակ Կոստովոն կամ Մերբիան, վերոնշյալ մարմիններ իրավունքի ունեն պահանջել բանկային գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվությունը: Որոշ երկրներում, ինչպես օրինակ Ալբանիան կամ Մակեդոնիան, պաշտոնատար անձինք համաձայնվում են, որ որոշակի շեմը անցնելու և իրենց համաձայնության առկայության դեպքում, վերահսկող մարմինը բանկից մանրամասն տեղեկատվություն ստանա:

Առաջարկվում է նաև **հիմնել ռեեստր, որում կհրապարակվի ՀՀ բոլոր բանկերում հաշիվներ ունենալու հանգամանքի մասին տեղեկատվություն՝ առանց նշելու գումարը:** Այս եղանակով, մարմինը հեշտությամբ կպարզի, եթե պաշտոնատար անձը չի հայտարարագրել, սակայն ունի հաշիվ: Նման կարգավորումը կրկին կհանդիսանա հավասարակշռող մեխանիզմ հանրային և մասնավոր շահերի միջև:

Առաջարկվել է գործող քրեական օրենսգրքի «Պետական ծառայությունների դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ 29-րդ գլխում ամրագրել ապօրինի հարստացման հանցակազմը հետևյալ ձևակերպմամբ.

«1. Ապօրինի հարստանալը՝ պաշտոնատար անձի եկամտի կամ գույքի չափի էական աճը կամ պաշտոնատար անձի կողմից էական ծախսերի կատարումը, ինչպես նաև պաշտոնատար անձի պարտքերի մարումը երրորդ անձանց կողմից պաշտոնավարման ընթացքում կամ պաշտոնից հեռանալուց հետո 2 տարվա ընթացքում, որը նա չի հիմնավորում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան հողվածով սահմանված կարգով իր իրավաչափ եկամտով՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով, զբաղեցրած պաշտոնից ազատմամբ և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի զրկմամբ 3 տարի ժամկետով և ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի բռնագրավմամբ:

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հանցանքը, որը կատարվել է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կողմից՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով, զբաղեցրած պաշտոնից ազատմամբ և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի զրկմամբ 3 տարի ժամկետով և ապօրինի կերպով ձեռք բերված գույքի բռնագրավմամբ:»

**Հայաստանի ՔՀԿ-ների հակակոռուպցիոն կոալիցիա՝ ի դեմս «Իրավաբանների հայկական ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպության
Երևան, Հունիս, 2016թ.**